

BIRGIT MARX, HEIDE FUNK (red.), *Inklusion und Jugendsozialarbeit. Aufforderung zur Reflexion von Ausgrenzungsprozessen und zur Neubestimmung des sozialpolitischen Auftrags*, Paderborn–Freiburg: IN VIA Verlag 2014, ss. 280.

Publikacja pt. *Inklusion und Jugendsozialarbeit. Aufforderung zur Reflexion von Ausgrenzungsprozessen und zur Neubestimmung des sozialpolitischen Auftrags* [Inkluzja i praca socjalna na rzecz młodzieży. Wezwanie do refleksji nad procesami wykluczenia i redefinicji umowy społecznej] jest pracą zbiorową wydaną przez Birgit Marx i Heide Funk wraz z zespołem 14 autorów, którzy zajmują się w Niemczech pracą socjalną na rzecz młodzieży zagrożonej wykluczeniem w celu przygotowania jej do życia społecznego i pracy zawodowej. Zadaniem pracy socjalnej dla młodzieży jest pomoc społeczna i edukacyjna ukierunkowana na kompensowanie braków wynikłych ze społecznej deprywacji (negatywne środowisko życia) oraz indywidualnych ograniczeń (zły stan zdrowia, niepełnosprawność). Obszarem pracy dla młodzieży jest edukacja szkolna, przygotowanie zawodowe, wprowadzenie na rynek pracy oraz integracja społeczna.

Autorzy książki reprezentują różne środowiska naukowe oraz praktycznej pracy z młodzieżą. Jest to książka wieńcząca projekt badawczy na temat *Pädagogik der Inklusion* („Pedagogika inkluzji”) skoncentrowany na problemach udziału młodzieży wykluczonej w życiu społecznym poprzez tworzenie możliwości (środowisk) konkretnych doświadczeń z pracy społecznej i zawodowej, kompensujących negatywne konsekwencje dotychczasowego wykluczenia społecznego. Dotyczy to zwłaszcza młodzieży z niepełnosprawnością oraz emigrantów. Publikacja ta została wydana w listopadzie 2014 r. w ramach specjalnej serii poświęconej praktyce badawczej w dziedzinie edukacji i pracy socjalnej. W dniu 16 marca 2015 r. odbyła się promocja tej książki w czasie jednodniowej konferencji na temat „Ex- / Inklusion und Jugendsozialarbeit Ausgrenzung und sozialpolitischer Auftrag” („Inkluzja i ekskluzja a wykluczenie pracy społecznej młodzieży w kon-

tekście społeczno-politycznego porządku”), zorganizowana w Paderborn przez IN VIA Akademie/Meinwerk-Institut gGmbH przy współpracy z Caritas.

Oferty pracy dla młodzieży są ograniczone. Redaktorzy książki – Birgit Marx i Heide Funk – zapraszają czytelnika do refleksji nad rolą pracy socjalnej wobec młodzieży w kontekście debaty o inkluzji, gdyż duża grupa młodzieży jest obecnie albo zagrożona wykluczeniem z edukacji, jak i możliwości zatrudnienia, albo już przynależy do grup wykluczenia społecznego. Ważny jest wspólny krytyczny namysł nad tym, co oznacza dla młodzieży bycie wykluczonym, nad celami i ograniczeniami pracy socjalnej w tym zakresie, nad jej rolą w procesie włączającym młodzież w nurt życia społecznego i konieczną reformą polityki społecznej. Potrzebna jest szeroko zakrojona społeczno-polityczna dyskusja na temat aktualnej sytuacji wykluczenia wśród młodzieży, jego konsekwencjami dla samej młodzieży i całego społeczeństwa, nad możliwością przeciwdziałania mu oraz uruchomienia procesów włączenia młodych ludzi w życie społeczne. Sytuacja młodzieży domaga się tego dla jej dobra i dobra ogólnonarodowego. Trzeba jednak na początku rozważań jasno rozróżnić, czym jest wykluczenie, a czym integracja oraz inkluzja. W tym zakresie istnieją dwa podejścia. Jedno skupione jest bardziej na analizie uczestnictwa społecznego młodzieży, drugie zaś na programach stymulujących partycypację społeczną w różnych kontekstach włączających.

Inkluzyjność jest przeciwieństwem wykluczenia, ale jest z nim na tyle związana, że – jak to zostało ujęte w tytule pierwszej części – kto mówi o inkluzji, nie może milczeć na temat wykluczenia. Pedagogika społeczna oraz praktyka pracy socjalnej konfrontuje się z rzeczywistością, że nie udaje się powstrzymać od wykluczenia osoby będącej w poważnych sytuacjach kryzysowych i konfliktowych.

W pierwszym rozdziale książki Stefan Thomas przedstawia doświadczenia z grupą młodzieży wykluczonej w Berlinie, której miejscem tradycyjnych spotkań był dworzec Berlin Zoologischer Garten, zwany popularnie Bahnhof Zoo. W latach 70. i 80. ubiegłego wieku było to miejsce spotkań narkomanów i młodych prostytutek (zob. K. Hermann i H. Rieck, *My, dzieci z dworca ZOO*, Warszawa: Wydawnictwo Iskry 1998). Obecnie wokół dworca i pobliskich wiaduktów gromadzą się bezdomni, w tym również młodzież. Nazwa miejsca „Dworzec Zoo” może być symbolicznie odniesiona do tej grupy młodzieży, która z powodu swojej sytuacji wykluczenia poza margines życia może czuć się jakby zamknięta w nieludzkich warunkach („zoo”). Poza tym w warunkach życia w wykluczeniu obowiązują „prawa dżungli”. S. Thomas już w samym tytule zadaje pytanie, jakie stawia ta młodzież: „Co ja takiego robię, że mi się nic nie udaje?”. Doświadczenie młodzieży można też sformułować w postaci stwierdzenia: „Co-

kolwiek nie zrobię, nie uda się, będzie źle”. Młodzież ta zbiera się w grupy osób tak samo myślących, grupy wzajemnego wsparcia, samopomocy i trudno jej wyrwać się z zakłętego koła wykluczenia, gdyż przyjmuje poglądy innych na temat życia jako swoje i normy grupy jako standard dla siebie. Nie dopuszcza marzeń o społecznej przynależności. Autor analizuje oczekiwanie sukcesu przez tych młodych ludzi, poczucie kontroli, poczucie własnej skuteczności, poziom aspiracji, unikanie porażki, osobistą wartość celów działania, konflikt: ciągnięcie-odpychanie, dysonans poznawczy i racjonalizację, postawę rezygnacji, bezradności i destrukcji, epizody depresji. Ich sytuacja społeczna tworzy obiektywną przestrzeń wykluczenia, a sytuacja psychologiczna – przestrzeń subiektywną; nakładając się, tworzą one trudną sytuację dla samych ludzi młodych, jak i osób oraz instytucji, które się nimi zajmują.

Różne sytuacje społeczne są polem wykluczenia lub inkluzji społecznej, np. takim polem może być rynek pracy. W rozdziale drugim Dirk Kratz opisuje – na podstawie analizy biografii życia osoby długotrwale bezrobotnej – proces alienacji społecznej (studium przypadku – Gerd). Rdzeniem tego procesu jest pierwotny brak lub utrata pracy. Autor wskazuje na kumulowanie się strat związanych z niezdolnością do pracy i marnowaniem zasobów państwowych, które są przeznaczone na integrację środowisk pracy ludzkiej. Omawia formę pomocy takim osobom w Centrum Aktywizacji. Podobnie Gilles Reckinger w trzecim rozdziale przedstawia studium przypadku (Günther). Trudna sytuacja ekonomiczna rodziny, brak ojca, przerwy w edukacji, utrudnienia ze strony różnych instytucji, niespójności systemu pomocy – to wszystko składało się na skomplikowaną drogę życiową tej osoby. Z treści artykułu wynika, że oczywiście ważne jest funkcjonowanie szkół, ośrodków kształcenia zawodowego, profesjonalnego do kształcenia, ale odpowiedzialność za pierwsze, jak i ponowne zatrudnienie oraz za bezrobocie jest związana z rynkiem pracy i aktywnością ludzi młodych, a na tę aktywność ma wpływ ich życiowa biografia.

Kolejny rozdział, którego autorami są Elżbieta Jagiello i Ayfer Schulz, koncentruje się na zagadnieniu wspierania indywidualnych szans edukacyjnych i perspektyw życiowych młodzieży. Autorki omawiają to zagadnienie na podstawie własnych doświadczeń w pracy specjalnego ośrodka spotkań i informacji dla Turczynek, które zmagają się z doświadczeniem emigracji (Berliner Bildungs- und Beratungsvereins TIO, Treff- und Informationsort). Misją ośrodka jest „towarzyszyć, wspierać, nauczać”. Realizowany projekt międzykulturowego otwarcia w środowisku Berlina stymuluje do pracy z konkretnymi osobami, a nie z samym problemem jako takim. Uwaga skoncentrowana jest na potrzebach i ocze-

kiwaniach pojedynczych osób, w tym dziewcząt i młodych kobiet, aby pomóc każdej z nich odnaleźć perspektywy edukacyjne i życiowe. Projekt „Girls’ Studio” prowadzi poradnictwo zawodowe dla młodych emigrantek oraz pomoc w radzeniu sobie z załatwianiem spraw w urzędach. Doświadczenia ośrodka udowadniają, jak konieczne jest indywidualne wsparcie, aby uchronić osoby podatne na dyskryminację od procesu stopniowego wykluczenia.

W następnym rozdziale Benedikt Rogge omawia związek między bezrobociem ludzi młodych a ich zdrowiem. Problem wpływu stanu zdrowia na bezrobocie oraz bezrobocia na stan zdrowia ma bogatą literaturę (wiele badań nad zdrowiem osób zatrudnionych i bezrobotnych). Bezrobocie ma również ogromny wpływ na proces kształtowania się tożsamości u młodych ludzi. Autor analizuje zdrowie młodych osób bezrobotnych, społeczną sytuację i dynamikę ich życia rodzinnego oraz zadania promocji zdrowia i opieki społecznej.

Drugą część książki ma za zadanie ukazać, że inkluzja otwiera drzwi do zatrudnienia ludzi młodych, a praca socjalna na rzecz młodzieży i jej zatrudnianie sprzyja włączaniu się w życie społeczeństwa. W tej części Franz Josef Krafeld omawia zagadnienie pracy socjalnej skierowanej do młodzieży i jej zatrudnienia w perspektywie historyczno-politycznej, analizując kolejno sytuację od 1974, 1983 i 1990 roku. Skoro przez 40 lat nie udało się rozwiązać problemu bezrobocia i pomimo tak wielu przedsięwzięć nie wszyscy mają zatrudnienie, trzeba jasno sobie powiedzieć, że nadchodzą czasy jeszcze trudniejsze, gdyż coraz więcej młodych ludzi nie będzie miało osobowościowych predyspozycji do podjęcia pracy oraz do integracji w środowisku zawodowym. Coraz mniej będzie takich osób, które będą dostosowane do zmieniającego się i wymagającego rynku pracy (*fit für den Arbeitsmarkt*). Młodzież jest pozostawiona sama sobie i trudno jej włączyć pracę zawodową we własną biografię życiową. Problem zatrudnienia nie będzie się zmniejszał, jest i będzie centralnym problemem polityki państwa, a młodzież nie może czekać, aż nadejdą nowe zmiany w polityce i ustawodawstwie. Dlatego takie formy, jak darmowe staże, możliwość wykonywania drobnych płatnych prac, praca społeczna mogą przyczynić się do włączenia młodych w środowisko pracy.

Andreas Oehme i Wolfgang Schröer zwracają uwagę na to, że dla integracji młodych na rynku pracy konieczne jest uwzględnienie potrzeb edukacyjnych rynku (pedagogiczne podejście), ale też zmiana przeszkód strukturalnych, które powodują wykluczanie się. Zwiększa się pomoc w tym zakresie placówek edukacyjnych, zdrowotnych, społecznych, ale trzeba odchodzić od wizji państwa opiekuńczego. Autorzy analizują integracyjne rozumienie misji pomocy w przygo-

towaniu zawodowym młodzieży, aby praca zawodowa mogła stanowić element samostanowienia, a nie tylko dostosowywania się do istniejących warunków.

W kolejnym rozdziale Mark Humme rozważa prawo młodzieży do edukacji na tle historycznym, społeczno-politycznej sytuacji w kraju oraz w kontekście wymagań pracy. Zastanawia się, w jakim stopniu zmiana z „orientacji na deficyty” na „orientację na kompetencje” jest tylko zmianą typu „z deszczu pod ryneń”, gdyż powoduje dyslokację praktyk wykluczania, a nie ich zniknięcie. Peter Schruth omawia natomiast ustawowe zabezpieczenia sytuacji społecznej i zawodowej młodzieży, jakie obowiązują w Niemczech, ich ograniczenia w sankcjonowaniu wymagań od młodzieży. Meinolf Rohling i Joachim Radatz zastanawiają się nad organizowaniem pomocy młodym ludziom, którzy mają trudności ze startem w zatrudnieniu. Odwołując się do regulacji międzynarodowych (np. definicji niepełnosprawności, praw osób z niepełnosprawnością), analizują elementy sytuacji społeczno-prawnej szkolnictwa dla młodzieży, dzięki którym może być ona wspierana w przejściu ze szkoły na rynek pracy. Opierając się na studium przypadku i analizując sytuację społeczno-prawną w Niemczech, zarysowują ogólny model integracji. Podkreślają konieczność współpracy w tym zakresie różnych instytucji i ich finansową partycypację.

Heide Funk i Gabriele Knapp poświęciły swoje opracowanie na podsumowanie projektu „Pedagogika inkluzyjna”, omawiając problem inkluzji poprzez pracę zawodową ludzi młodych jako praktyczny sposób przeciwdziałania ich wykluczeniu w edukacji, w szkoleniach zawodowych i pracy. Autorki omawiają procesy prowadzące do wykluczenia i jego konsekwencje, uczestnictwo w stowarzyszeniach, w alternatywnych formach kształcenia i zdobywania doświadczeń, w różnych formach kształcenia zawodowego, konieczne zmiany w środowisku pracy, aby jej warunki były bardziej korzystne, wspieranie poprzez tworzenie małych sieci połączonych firm współpracujących ze sobą, kontakt z różnymi firmami i przedsiębiorstwami, współpracę z zakładami pracy chronionej, z firmami, które mają wolne moce przerobowe i z własnej inicjatywy mogą przyjąć młodzież. Autorki wskazały też na konieczność koncentracji zarówno na problemach indywidualnej osoby, jak i na pracy z grupą, która daje młodzieży przestrzeń do doświadczenia akceptacji i konfrontacji swoich doświadczeń z innymi.

Ostatni artykuł, którego autorką jest Gabriele Knapp, podejmuje zagadnienie uczestnictwa jako czynnika rozwoju osobowości. Młodzi ludzie w okresie przejścia ze szkoły do pracy zawodowej są w fazie życia, w której mają przed sobą bardzo ważne zadanie rozwojowe – tak rozwinąć osobowość, aby móc być traktowanym jako „dorosły”. Rozwój jest tu rozumiany jako osiągnięcie zdolności

do pełnego uczestnictwa w życiu społecznym i zawodowym. Kontekst rozwojowy młodości zawiera w sobie czynniki ryzyka wykluczenia oraz samowykluczenia. Aby przeciwdziałać zagrożeniu wykluczenia młodych ludzi, należy zwrócić uwagę na rozwijanie ich kreatywności, gdyż jest w niej zawarty duży potencjał chroniący przed wykluczeniem. Pomimo wszystkich wysiłków, trzeba liczyć się z tym, że zarówno młode osoby, jak i profesjonaliści będą napotykać na przeszkody wynikające z ograniczeń edukacyjnych oraz rynku pracy, a także ograniczeń tkwiących w samych nastolatkach.

Zatrudnienie młodzieży jest szczególnym przedmiotem zainteresowania psychologii i pedagogiki społecznej. Publikacja z tego zakresu tematycznego jest przeznaczona przede wszystkim dla psychologów, pedagogów, pracowników socjalnych zajmujących się optymalizowaniem rozwoju społecznego młodzieży, jej przygotowaniem zawodowym, doradztwem personalnym, przeciwdziałaniem wykluczeniu społecznemu. Pomimo kontekstu warunków niemieckich, może też być przydatna dla osób kreujących w Polsce politykę społeczną zmierzającą do zapobiegania marginalizacji młodzieży.

Dorota Kornas-Biela

Kierownik Katedry Psychopedagogiki, Instytut Pedagogiki KUL

EWA DOMAGAŁA-ZYŚK, *Surdogłottodydaktyka. Lekcje i zajęcia językowe dla uczniów niesłyszących i słabosłyszących*, Lublin: Wydawnictwo KUL 2014, ss. 220.

Najogólniej rzecz ujmując, książka dotyczy, zgodnie z tytułem, dydaktyki języka obcego odnoszonej do specyficznej grupy uczących się, jaką stanowią osoby niesłyszące i słabosłyszące. Problematyka to tyleż istotna społecznie, co nowa w wymiarze edukacyjnym i badawczym – nadal bowiem niewiele jest publikacji o takim profilu na naszym rynku wydawniczym, podczas gdy potrzeby informacji i formacji w kręgach nauczycieli języka obcego, zwłaszcza angielskiego, są znaczące. Już ten tylko wzgląd jednoznacznie przesądza o celowości wydania przedmiotowej pracy, mającej jednak przy tym wiele innych zalet, które postaram się scharakteryzować poniżej.